

Рецензія

кандидата біологічних наук Середи Тетяни Миколаївни
на дисертаційну роботу **Г.Є. Григор'євої «Структурні взаємозв'язки
альгоугруповань літоралі різнотипних водних екосистем»**,
представлену на здобуття наукового ступеня Доктора філософії
зі спеціальністю 091 – «Біологія», галузь знань 09 – «Біологія»

Ступінь актуальності обраної теми. Відомо, що угруповання водоростей є основою формування потоків енергії у водних екосистемах та первинною ланкою трофічних ланцюгів. Оскільки структура угруповань водоростей формується на ресурсній базі азоту і фосфору та відображає інтенсивність продукційно-деструктивних процесів у водоймах, **актуальність** даної роботи не викликає сумніву і визначається комплексним дослідженням угруповань водоростей різних екологічних груп та встановленням зв'язків між ними, що також є і **новизною** в гідробіологічному аспекті. Проведений автором ретельний ретроспективний аналіз альгологічних досліджень водойм та водотоків, продемонстрував відсутність комплексних досліджень водоростей планктону, бентосу та епіфітону.

Дисертаційна робота Г.Є. Григор'євої є актуальною, завершеною науковою працею, яка узагальнює дослідження фітопланктону, мікрофітобентосу та фітоепіфітону літоральної зони лентичної та лотичної систем, встановлює зв'язки між структурними показниками угруповань в сезонному аспекті, що поставлено за мету роботи та окреслено низкою завдань.

Обґрунтованість наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації. Основні наукові положення і висновки дисертації базуються на результатах виконаних досліджень впродовж 2022–2025 рр. і є достатньо обґрунтованими.

За період досліджень зареєстровано 563 види (597 ввт) із восьми відділів, 21 класу, 56 порядків, 100 родин, 223 родів, в лентичній екосистемі – 462 види (482 ввт) із восьми відділів, 19 класів, 53 порядків, 92 родин, 197 родів, в лотичній – 401 вид (416 ввт) із восьми відділів, 19 класів, 49 порядків, 83 родин, 170 родів. Спільними для угруповань лентичної системи встановлено 142 ввт водоростей, серед яких переважали планктонні форми – 69 %, перифітонні і бентосні відповідно 16 і 15 %, для угруповань лотичної системи спільними є 101 ввт, серед яких планктонні – 47 %, бентосні – 36 %, перифітонні – 17 %.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами та практичне значення результатів дисертації. Дисертаційна робота Г.Є. Григор'євої виконана в рамках фундаментальної тематики Інституту гідробіології НАН України

«Метаугруповання різнотипних водних об'єктів: особливості взаємодій вільноживучих та симбіотичних складових локальних угруповань гідробіонтів планктону та бентосу» (ДР № 0121U107947). Результати отриманих дисертанткою комплексних досліджень екологічних груп водоростей є складовою наукових звітів інституту.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розширенні уявлення про взаємозв'язки угруповань водоростей в часовому аспекті та можливості використання сапробіологічних характеристик альгоугруповань для оцінки якості води і моніторингу стану водойм та водотоків. В дисертаційній роботі доведено, що кожне угруповання автотрофної ланки є репрезентативним показником якості водного середовища.

Апробація результатів дисертації. Результати роботи були представлені на дев'яти молодіжних та науково-практичних конференціях на теренах України та Європи, основні положення дисертаційної роботи відображено у 17 наукових публікаціях, зокрема в 3-х статтях фахових журналів.

Оцінка дисертаційної роботи за змістом. Дисертація Г.Є. Григор'євої складається з анотації (українською і англійською мовами), вступу, шести розділів, висновків, списку 215 використаних джерел і додатків. Робота містить 30 таблиць, 48 рисунків. Обсяг основного тексту дисертації складає 149 сторінок, загальний обсяг роботи – 255 сторінок.

У **вступі** (с. 20–26) дисертантка стисло обґрунтувала суть проблеми, визначила актуальність, об'єкт і предмет дослідження, сформулювала основні завдання, наукову новизну і практичне значення роботи, навела інформацію про апробацію результатів дисертації і публікації, в яких висвітлено основний матеріал роботи і особистий внесок здобувача.

У **Розділі 1 Альгоугруповання літоралі лентичних та лотичних екосистем (Літературний огляд)** (с. 27–37) автор роботи розглядає поняття «літораль» і лімітуючі чинники фотосинтезу літоральної зони, а також представляє ретроспективний аналіз літературних джерел, присвячених дослідженням фітопланктону, мікрофітобентосу, фітоепіфітону як окремих альгоугруповань з різною біотопічною приуроченістю і наголошує на обмеженому вивченні взаємозв'язків між угрупованнями водоростей водойм і водотоків.

Розділ 2 Матеріали та методи досліджень (с. 38–55) стосується методів польових і лабораторних досліджень угруповань водоростей, включаючи методику виготовлення постійних препаратів для світлової мікроскопії та формули для розрахунку індексів, а також перелік визначників, за якими проводили видову ідентифікацію водоростей. Автор наводить карту-схему стаціонарних станцій з координатами відбору проб та описом лентичних і лотичних умов, включаючи

фізико-хімічні характеристики в сезонному аспекті на момент відбору проб (температурний та кисневий режими, рН), аналізує літературні дані багаторічної динаміки азоту, фосфору, силіцію тощо регіону досліджень.

Розділ 3 Таксономічний склад, показники рясності та структури фітопланктону літоралі водойм і водотоків (с. 56–86). Автор наводить таксономічний склад фітопланктону літоральної зони за період досліджень: лентична система представлена 196 видами (199 ввт), які відносяться до восьми відділів, 14 класів, 36 порядків, 62 родин і 105 родів, лотична – 192 види (195 ввт) із семи відділів, 13 класів, 36 порядків, 57 родин, 112 родів.

В розділі міститься інформація про динаміку таксономічної структури, видового складу фітопланктону, його чисельності, біомаси, домінуючих комплексів і структуроутворюючих видів водоростей в сезонному і міжрічному аспектах та особливості формування структури угруповань в лентичній і лотичній системах.

Встановлено, що флористичний спектр фітопланктону формувався переважно комплексом Chlorophyta, Bacillariophyta і Cyanobacteria, з акцентом домінування Chlorophyta в лентичній системі і Bacillariophyta – в лотичній. У формуванні показників рясності провідну роль в лентичній системі відігравали представники відділів Cyanobacteria і Chlorophyta, в лотичній – Cyanobacteria і Bacillariophyta. Максимальні показники кількісного розвитку фітопланктону зареєстровано влітку. Середньорічні показники чисельності і біомаси в лентичній системі становили 310051,08 тис. кл/дм³ і 11,519 мг/дм³, в лотичній – 111696,50 тис. кл/дм³ і 7,353 мг/дм³.

За чисельністю і біомасою фітопланктону автором представлена сапробіологічна оцінка якості води лентичної системи (клас якості вод – III, категорія якості вод – 4, сапробність – β'' -мезосапробна зона) і лотичної системи (клас якості вод – II, категорія якості вод – 3, сапробність – β -мезосапробна зона (β' -мезосапробна)).

Розділ 4 Таксономічний склад, показники рясності та структури фітоепіфітону літоралі водойм і водотоків (с. 87–117). Автор наводить таксономічну структуру фітоепіфітону літоралі за період досліджень: лентична екосистема представлена 319 видами водоростей (332 ввт), які відносяться до восьми відділів, 16 класів, 43 порядків, 74 родин і 143 родів, лотична екосистема – 220 видів (223 ввт) із семи відділів, 14 класів, 41 порядку, 64 родин, 111 родів.

В розділі проаналізовано динаміку таксономічної структури, видового складу фітоепіфітону, його чисельності, біомаси, домінуючих комплексів і структуроутворюючих видів водоростей в сезонному і міжрічному аспектах та особливості формування структури угруповань обростань в лентичній і лотичній системах.

Встановлено, що таксономічну структуру і показники рясності фітоепіфітону лентичної і лотичної системи формували представники Bacillariophyta, Chlorophyta і Cyanobacteria, з перевагою Chlorophyta в лентичній системі. Лімітуючим чинником формування структури угруповань в часовому аспекті автор вважає стадію і ступінь вегетації заростей *Typha angustifolia* L. Середньорічні показники чисельності і біомаси фітоепіфітону в лентичній системі становили 3729,4 тис. кл/10 см² і 4,601 мг/10 см², в лотичній – 9633,1 тис. кл/10 см² і 1,530 мг/10 см².

Сапробіологічна оцінка за чисельністю і біомасою фітоепіфітону лентичної і лотичної систем за період досліджень була співставною (клас якості вод – II, категорія якості вод – 3, сапробність – β -мезосапробна зона (β' -мезосапробна)).

У розділі 5 Таксономічний склад, показники рясності та структури мікрофітобентосу літоралі водойм і водотоків (с. 118–149). Автор представляє таксономічну структуру мікрофітобентосу літоралі за період досліджень: лентична екосистема включає 363 види (379 ввт) із восьми відділів, 17 класів, 47 порядків, 81 родини і 166 родів, лотична – 310 видів (321 ввт) із восьми відділів, 19 класів, 46 порядків, 72 родин, 132 родів.

В розділі проаналізовано динаміку таксономічної структури, видового складу мікрофітобентосу, його чисельності, біомаси, домінуючих комплексів і структуроутворюючих видів водоростей в сезонному і міжрічному аспектах та особливості формування структури угруповань в лентичній і лотичній системах. Зроблено порівняльний аналіз структури мікрофітобентосу з ретроспективними даними.

Встановлено, що флористичну структуру мікрофітобентосу літоралі формували переважали Bacillariophyta, Chlorophyta і Cyanobacteria з домінуванням Bacillariophyta і Chlorophyta в лентичній системі та Bacillariophyta – в лотичній. Провідна роль у формуванні показників рясності і домінуючого комплексу мікрофітобентосу літоралі обох екосистем належить Cyanobacteria за чисельністю і Bacillariophyta за біомасою. Середньорічні показники чисельності і біомаси мікрофітобентосу в лентичній системі становили 23078,4 тис. кл/10 см² і 4,425 мг/10 см², в лотичній – 40201,9 тис. кл/10 см² і 3,211 мг/10 см².

Сапробіологічна оцінка якості води за кількісними показниками мікрофітобентосу свідчить, що лентична система відповідає класу якості вод – III, категорії якості вод – 4, сапробність – β'' -мезосапробна зона, лотична система – класу якості вод – II, категорії якості вод – 3, сапробність – β -мезосапробна зона (β' - мезосапробна).

В Розділі 6 Особливості взаємозв'язків фітопланктону, фітоепіфітону, мікрофітобентосу лентичних і лотичних екосистем (с. 150–194) автор узагальнив особливості формування таксономічної структури фітопланктону,

фітоепіфітону і мікрофітобентосу літоралі за період досліджень та представив аналіз флористичного спектру та показників рясності спільних видів угруповань в лентичній та лотичній екосистемі в сезонному аспекті.

В розділі продемонстровано дендрограму видової подібності угруповань за коефіцієнтом Серенсена, проведено оцінку біорізноманіття фітопланктону, мікрофітобентосу, фітоепіфітону літоралі та спільних видів домінуючих комплексів в лентичній і лотичній системах за індексом Шеннона, проаналізовано особливості формування структури угруповань літоралі в умовах дії абіотичних (гідрологічних, гідрохімічних, біотопічних) та біотичних чинників, представлено узагальнюючу сапробіологічну оцінку якості води досліджених водних об'єктів за показниками рясності угруповань.

Висновки (с. 195–196). Автор узагальнює результати досліджень альгоугруповань літоралі різнотипних екосистем і досить розлого їх формулює у восьми пунктах, що відповідно співпадає із поставленими метою та завданнями даної роботи.

Список використаних джерел (с. 197–221) охоплює 215 найменувань, 54 з яких – іншомовні і оформлений відповідно встановленим вимогам.

ДОДАТОК А. Абіотичні характеристики оз. Вербне (лентичної) та руслової ділянки Канівського водосховища (лотичної) водних екосистем (с. 222–224) містить шість рисунків, які демонструють сезонну динаміку температурного та кисневого режимів, а також рН водного середовища водних екосистем в період досліджень.

ДОДАТОК Б. Таблиця. Таксономічний склад водоростей досліджених різнотипних водних екосистем м. Києва (с. 225–251). Наведено перелік 597 видів та внутрішньовидових таксонів водоростей та їх систематичну приналежність згідно класифікаційної системи AlgaeBase, 2023 р.

ДОДАТОК В. Список публікацій за темою дисертації (с. 252–255) містить три статті і 14 тез і матеріалів конференцій, які висвітлюють результати досліджень дисертанта.

Зауваження до змісту та оформлення дисертаційної роботи

1. Найбільш тиражованою помилкою є плутанина щодо «різнотипних водних екосистем». Цілком достатньо в Розділі 2 «Матеріали і методи» вказати, що дослідження угруповань водоростей літоралі проведені в лентичній екосистемі (на прикладі озера Вербного) і лотичній екосистемі (на прикладі руслової ділянки Канівського водосховища), і в подальшому слід було б дотримуватись цієї термінології, не називаючи відповідно «водоймою», «озером» чи «водотоком» тощо. У назві Розділів 3–5 тиражується помилка «Таксономічний склад, показники рясності та структури фітопланктону/

фітоепіфітону/ мікрофітобентосу літоралі водойм і водотоків». Чому в множині? Вищевказане вносить плутанину у сприйняття результатів досліджень.

2. *До Розділу 2.* На мою думку, таблиця 2.3 Кореляційна залежність між t води $^{\circ}\text{C}$, рН, O_2 (мг/дм^3), O_2 (%) і чисельністю (N) та біомасою (B) фітопланктону, мікрофітобентосу, фітоепіфітону (на основі даних 2023–2025 рр.), а також Рис. 2.2 Кореляційна залежність між O_2 (мг/дм^3) та біомасою (B) (мг/10 см^2) мікрофітобентосу на основі даних, отриманих під час досліджень 2023–2025 рр. на оз. Вербне наведені передчасно. Доречніше їх представити в Розділі 6 і проаналізувати залежність формування чисельності і біомаси угруповань від абіотичних чинників.
3. *До Розділу 2.* Який обсяг відібраних і оброблених альгологічних проб? На жаль, в роботі не вказано.
4. *До Розділів 2 і 5.* На яких субстратах розвивався мікрофітобентос?
5. *До Анотації (с. 5) і Висновку (3) (с. 195)* «...якість водного середовища за фітопланктоном, фітоепіфітоном, мікрофітобентосом у лентичній та лотичній екосистемах характеризувалася як β' , β'' –мезосапробна зона з індексами сапробності у межах 1,24–2,54». Якщо якість води відповідає β' або β'' –мезосапробній зоні, то слід навести величину усереднених індексів, межі коливань також розшифрувати – від олігосапробної до α -мезосапробної зони.

Як і будь-яка самостійна фундаментальна робота, дисертація не позбавлена невдалих висловів або неточних формулювань, а ще прикро, що дуже часто мають місце граматичні і стилістичні помилки, недописані або неузгоджені слова в реченнях. Деякі фрагменти тексту дисертації нагадують звіт і сумбурну розповідь про отримані результати. Хотілося б більше узагальнень, тенденцій, закономірностей і лаконічного академічного стилю в інтерпретації цікавих, але не достатньо проаналізованих результатів досліджень.

Втім, наведені вище зауваження не стосуються власне предмету досліджень, а переважно технічних та редакційних аспектів і ніяким чином не знижують цінність дисертації Г.Є. Григор'євої і не впливають на її позитивну оцінку.

Висновок

Г.Є. Григор'єва має необхідний рівень наукової кваліфікації. Її дисертаційну роботу «Структурні взаємозв'язки альгоугруповань літоралі різнотипних водних екосистем», представлену на здобуття наукового ступеня Доктора філософії зі спеціальністю 091 – «Біологія», у галузі знань 09 – «Біологія», слід визнати як завершену наукову роботу, що має наукову новизну, теоретичне і практичне значення, виконана здобувачем особисто. Застосовані методики є сучасними і

науково обґрунтованими, дослідження проведені у достатньому обсязі. Матеріали дисертації повністю висвітлені в опублікованих автором наукових працях.

Аналіз тексту дисертації Г.Є. Григор'євої дозволяє дійти висновку про відсутність порушення автором вимог академічної доброчесності. У роботі містяться посилання на відповідні джерела інформації у разі використання ідей чи тверджень, дотримано вимоги норм законодавства про авторське право. У рецензованій дисертації не виявлено ознак академічного плагіату чи фальсифікації.

Старший науковий співробітник
відділу іхтіології та гідробіології річкових систем
Інституту гідробіології НАН України
канд. біол. наук

Т.М. Середа

